

**А. Л. СТУПАК. СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЯК НЕОБХІДНА УМОВА
СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН**

Розглядається соціальний порядок як необхідна умова стабільності суспільних відносин.

Ключові слова: соціальна система, порядок, соціальний порядок, соціальні норми, право.

Рассматривается социальный порядок как необходимое условие стабильности общественных отношений.

Ключевые слова: социальная система, порядок, социальный порядок, социальные нормы, право.

The article discusses the social order as a necessary condition for the stability of social relations.

Key words: social system, order, social order, social norms, law.

Нині в Україні, як і в більшості країн світу, відбувається переоцінка цінностей, здійснюється переорієнтація політичного курсу держав на встановлення єдиних загальнонародських принципів і стандартів, які є значимими для всього світового співтовариства. Сучасні перетворення в державно-правовій сфері, як і в інших сферах суспільного життя, потребують наукового забезпечення, розробки відповідних наукових орієнтирів та концепцій.

Важливим завданням науки є, насамперед, розгляд сутності та встановлення змісту предмета, що досліджується. Це завдання є важливим і для дослідження соціального порядку, тому що без його вирішення неможливо правильно зрозуміти природу, призначення та роль порядку в життєдіяльності суспільства.

Системну природу мають різноманітні соціальні утворення – людина, суспільство, його складові – політика, економіка, духовне життя. Соціальна система складається з великої кількості підсистем.

На думку О. Зайчука та О. Копиленка, соціальні системи – це переважно складні, динамічні, саморегульовані (тобто самокеровані, здатні до саморегуляції, саморозвитку). Однак соціальним системам обов'язково притаманний процес управління. У даному сенсі управління – це процес упорядкування системи, впорядковуючого впливу на неї, який здійснюється відповідно до притаманних їй внутрішньої логіки розвитку, об'єктивних закономірностей функціонування та розвитку, що протистоять дезорганізації¹.

Цілком очевидно, що кожна соціальна система є певною мірою унікальною. Системи здатні створювати похідні системи у сфері свідомості (мова, релігія, наука), матеріального середовища (речі, будинки) та соціального порядку (право, суспільні інституції, організаційні структури). Такі похідні системи об'єктивізуються у суспільстві та отримують у ньому відносну автономію і відносні закономірності.

При цьому зауважимо, що соціальний порядок є провідним принципом цивілізації, а головна її вимога до власних підсистем і елементів – це вимога підкорятися існуючим нормам і законам, відповідати заданим зразкам. Цивілізаційній системі необхідне регулярне, ритмічно-педантичне відтворення

© СТУПАК Андрій Леонідович – аспірант відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

наявного порядку для того, щоб успішно виконувати свою репродуктивну функцію. З цією метою створюється ряд соціальних інститутів, які не допускають безладдя, підтримують соціальний порядок – система державної влади, правові інститути, політичні організації².

Соціальний порядок, зазначає Т. Парсонс, є функцією соціальної системи, що відокремлена у соціальній підсистемі і перебуває в динамічних відносинах з власним оточенням. Проте, стабільність соціального порядку значною мірою визначається стабільністю відносин соціальної системи зі своїм оточенням та її здатністю нівелювати збурення цього оточення. Для будь-якої соціальної системи оточенням є системи трьох інших підсистем дії – культурні системи, системи особистості (політичні) та системи поведінкового організму (економічні)³.

Висвітлення різноманітних аспектів соціального порядку знайшло місце у творчому доробку вітчизняних вчених, зокрема: І. Гавриленка, О. Зайчука, М. Козюбри, О. Копиленка, А. Крижанівського, Ю. Крисяка, П. Мельника, П. Недбайла, М. Недюхи, Н. Оніщенко, Н. Панаріної, М. Панова В. Сіренка та ін.

У сучасній теорії права склалася ситуація, коли акцентується увага на необхідності вдосконалення вчення про соціальний порядок як необхідної умови соціальної стабільності суспільства.

Вважаємо, що порядок виникає там, де між різними речами або суб'єктами утворюються стійкі, надійні та продуктивні зв'язки, що скріплюють їх у єдину цілісність, яка успішно функціонує. Сукупність цих зв'язків утворює стійку структуру, конфігурація якої позначена відбитком функціональної доцільності. Зазначимо, що в основу природного порядку покладені об'єктивні закони природи, що функціонують незалежно від волі і бажань людей. Проте, соціальний порядок, його встановлення і підтримування вимагають активних людських зусиль.

Отже, соціальний світ разом із частиною природного середовища, яка залучена людьми у їх життєдіяльність, складає сферу соціального порядку. Це означає, що основним упорядковувачим агентом є люди. Водночас, будь-яке припинення людської діяльності щодо підтримки або зміни порядку призводить до розладу соціального життя.

У будь-якій соціальній системі, стверджує Т. Парсонс, люди діють упорядковано, визнаючи певні стандарти, цінності та діють згідно з ними⁴.

П. Бергер і Т. Лукман наголошують, що соціальний порядок є людським продуктом⁵.

На думку І. Гавриленка, П. Мельник, М. Недюхи, людина – це свідомо істота. У тому значенні, що вона усвідомлює умови власного існування, поставлену мету і засоби її здійснення, регулятивні норми поведінки, форми соціального контролю, наявний статус і приписаний сценарій рольової діяльності, власні домагання та міру їх реалізації. Однією з особливостей людини є здатність надавати речам і явищам дійсності ціннісний рис, здійснювати їх певну оцінку і діяти у відповідності з ними. У такому разі цінності та оцінки стають чинниками людських дій, визначають їх зміст і спрямованість⁶.

Як слушно зазначав В. Селіванов, людина у своєму розвитку пройшла шлях від пристосування до навколишнього природного середовища до розвитку своєї здатності пристосовувати реальну дійсність, серед неї – соціальну, до своїх потреб, цілей, поведінки. Поступово ставлення людини до світу стає складним, багатогороннім, багатозначним. Людина стає здатною усвідомлювати не тільки свої внутрішні потреби, що історично сформувалися, а й предметний зміст світу,

що оточує людину і є результатом минулого процесу формування соціальної дійсності⁷.

Крім того, люди у певних ситуаціях, повинні передбачити поведінку інших людей. З досвідом людина виробляє власну поведінку в зв'язку з поведінкою, яку вона очікує від інших. Зрозуміло, що люди у суспільстві взаємодіють. Якщо б кожний був здатний змінювати різні типи поведінки, які присутні в арсеналі людської поведінки взагалі, тоді підсумком був би справжній хаос. Будь-яка організація комплексних видів діяльності та соціальне життя були б неможливіми. Водночас, нескінченний крах індивідуальних очікувань призвів би всіх людей до неврозів та психозів. Світ перетворився б на божевільний дім. Отже, суспільство можливе лише на підставі організації та порядку⁸.

Таку організацію та порядок забезпечує соціальна система, яка отримала назву «держава». Держава реалізує потребу людей у тій або іншій системі цінностей, потребу в універсальних, у межах суспільства ідеалах, у деякому каркасі, який здатний тримати спільне соціальне життя, яке інакше розпадеться.

Життя показує, що ціннісним змістом пронизане усе людське життя. Цінності – це серцевина світогляду людини, певний ідеал особистості, міра значущості речей, явищ, подій. Поняття «цінність» завжди трактувалося наукою як усталене уявлення про те, що є святим для людини, тієї чи іншої соціальної групи, суспільства в цілому. Цінності дають змогу пов'язати минуле, сучасне, майбутнє; визначити системи пріоритетів, способи соціального визнання, критерії оцінок; будувати багаторівневі системи орієнтації у світі.

Отже, цінності – визначають цілі діяльності, норми – засоби досягнення цілей. Цінність є фундаментом, підставою, джерелом норми. Проте, з перетворенням цінностей у норми, соціальне життя набуває регулярності, однозначності та прогнозованої (колективні очікування) передбачуваності. Отже, це сприяє створенню соціального порядку: впорядкованості, усталеності, регулярності, передбачуваності, одноманітності в соціально необхідному обсязі. На нормах ґрунтуються механізми і дія соціального контролю.

Таким чином, завдання норм полягає в тому, щоб підтримувати соціальні спільноти у цілісному, життєздатному, функціональному стані, забезпечувати порядок у суспільстві, запобігати небезпечним проявам внутрішньовидової агресії.

Слід наголосити, що соціальні норми закріплюють певний порядок у суспільних відносинах, є необхідним елементом суспільного буття. Вони є моделями належної поведінки, які містять суспільну інформацію про соціальні цінності і про певний порядок взаємовідносин у суспільстві. Зрозуміло, що соціальний порядок, з одного боку, це обов'язково стабільне, фундаментальне, стале, норма. З іншого боку, у кожного народу, в кожному епоху свої «порядки». Водночас порядок – величина рухлива, мінлива, в силу рухливості інтересів та цілей людей, їх спільностей, соціальних інститутів тощо.

Вважаємо, що наше завдання вдосконалувати той порядок життя, який встановлений у результаті розвитку історії. Ми повинні спиратися на певні критерії прогресивного розвитку, які виявляються у послідовному підході щодо розвитку суспільства та його духовного життя.

«Порядок» у загальному вживанні пояснюється як стан, коли все робиться відповідно до певних вимог; лад, злагодженість, узгодженість; додержання норм поведінки; чинні де-небудь, закони, правила тощо⁹. Т. Парсонс виз-

начає порядок як типову дію, яка засвоюється індивідом у процесі соціалізації і допомагає людині «правильно» адаптуватися у конкретному суспільстві¹⁰. «Порядок – це те, що є наслідком порядності людей. Проте, це формальність, усталений стан речей, відносин, структури права, середовища права»¹¹. Порядок є необхідною формою спільного існування людей, завдяки якій вони можуть реалізовувати свої особисті права і свободи, не входячи в стан «війни всіх проти всіх»¹². Отже, порядок – це певним чином урегульований соціальними нормами стан суспільних відносин.

Крім того, порядок є універсальною характеристикою соціальної реальності. Проте універсальним є і право. Правовий рівень універсальності досягається людиною в адекватному правовому буттю стані.

Зокрема, правове буття – є загальною реальністю права і його взаємовідносин у світі соціального буття. Воно включає все різноманіття просторових та часових характеристик правової дійсності, реальні залежності і особливості взаємодії права зі всіма сферами суспільства, не тільки систему правових норм, а й правосвідомість, правову культуру, правові ідеї й поняття.

Безперечно, право є необхідною умовою будь-якого суспільства: воно є тим спільним порядком, якому повинно підкорятися як суспільство в цілому, так і кожен його член. Існуючи у суспільстві, людина повинна свідомо поступатися на користь інших цілою низкою егоїстичних інтересів і цілей; поважати чуже життя, свободу і майно; повинні поважати право як спільний порядок, який має панувати над волею кожного суб'єкта суспільних відносин.

Зазначимо, що зміст права та його застосування визначаються громадським та політичним консенсусом суспільства та владної еліти. Право є частиною соціокультурної цінності системи суспільства, воно відображає і втілює домінуючі цінності.

Право як соціокультурна цінність людства, зі своїми властивостями – такий соціальний феномен, поява якого була викликана потребою внести в соціальне життя певні нормативні засади, організованість і порядок, засновані на началах соціальної свободи, активності, відповідальності, і тому за своєю природою протистоїть сваволі і беззаконню.

Отже, з одного боку, право надає, відводить особі певне середовище свободи; з іншого боку – воно обмежує цю сферу низкою приписів, низкою обов'язкових правил.

У наш час, стверджує С. Алексєєв, стає зрозумілим, що право як соціальна цінність – це таке суспільне, об'єктивно-реальне явище, яке своїм змістом заперечує свавілля і беззаконня¹³.

На думку Г. Кельзена, право відрізняється від інших соціальних порядків тим, що це примусовий порядок. Його характерна ознака – використання примусу; це означає, що акт, передбачений порядком як наслідок соціально шкідливої дії, повинен здійснюватися також і проти волі адресата, а у випадку опору з його боку – й зі застосуванням фізичної сили¹⁴.

Як слушно зазначають автори підручника «Загальна теорія держави і права»¹⁵, право, по своїй суті, передбачає порядок, спрямований на встановлення злагоди, ладу в суспільстві. Його метою є регулювання та охорона відносин у суспільстві, тобто їх упорядкування.

Отже, найважливішим фактором соціального порядку є право, яке:

– покликане забезпечити загальну соціальну стабільність та безпеку за посе-

редництвом регулюючої сили законів;

– захистити громадян, суспільство від різноманітних виявів агресії, насильства, наслідків деструктивних конфліктів;

– гарантувати впорядкованість, передбачуваність соціальних відносин¹⁶.

Будь-який соціальний порядок повинен виглядати та працювати як упорядкована система, «здоров'я» якої, її рухливість, життєздатність та прогресивність залежать від засвоєння кожним моральних та правових норм. Зокрема, норми, особливо правові, складають зовнішній, «видимий» порядок, а цінності, від яких норми походні – «невидимий», внутрішній. «Видимі» частини порядку, тобто певні організаційні структури та установи, можуть змінюватися та коригуватися завжди. «Видимий» порядок – це форма. Сутність будь-якого соціального порядку є зміст духовної культури людей, яка складає гуманістичний вимір прогресу¹⁷.

Отже, порядок є незмінною умовою соціального прогресу, а прогрес є метою порядку. Саме порядок є певним чином урегульований соціальними нормами стан суспільних відносин. Соціальні норми є моделями належної поведінки, що містять інформацію про соціальні цінності та певний порядок взаємовідносин у суспільстві.

Стабільність соціального порядку визначається стабільністю відносин соціальної системи. Основним елементом соціальної системи є людина, яка має найбільший діапазон вибору поведінки.

Важливим фактором соціального порядку є право, що покликане забезпечити соціальну стабільність та безпеку за допомогою законів. Проте, лише той соціальний порядок забезпечує соціальний прогрес який передбачає побудову системи загальнолюдських цінностей, зокрема: цінність людського життя, повага до минулого, турбота про ближніх та інші підвалини мирової культури.

1. *Копиленко О.Л., Зайчук О.В.* Соціальні системи сучасності: взаємозв'язок, взаємообумовленість і взаємовплив // Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): Монографія / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Фенікс, 2007. – С. 156, 158-159. 2. *Бачинін В.А., Панов М.І.* Філософія права: Підручник. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – С. 59. 3. *Парсонс Т.* О социальных системах / Пер. с англ. В. Чеснокова. – М.: Академический проект, 2002. – С. 791-792. 4. *Парсонс Т.* Там же. – С. 83. 5. *Бергер П., Лукман Т.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания: Пер. с англ. – М.: Медиум, 1995. – С. 170. 6. *Гавриленко І.М., Мельник П.В., Недоха М.П.* Соціальний розвиток: Навч. посіб. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – С. 128. 7. *Селіванов В.* До питання методології розроблення сучасної правової доктрини України // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 2(41). – С. 23. 8. *Hoebel E. Adamson.* Anthropologi: The Study of Man. – New York, 1953. – P. 12. 9. *Загальна теорія держави і права: Підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – С. 521.* 10. *Абельс Хайнц.* Проблема социального порядка в социологии Талкотта Парсонса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.soc/pu/tu/materials/golovin/reader/abels/r 11. *Малахов В.П.* Право в его универсальности, особенности и конкретности. – М., 2005. – С. 137. 12. *Шаповал Л.А.* Право. Держава. Правопорядок // Практична філософія та правовий порядок: Зб. наук. статей. – Х.: Центр Освітніх Ініціатив, 2000. – С. 95. 13. *Алексеев С.* Структура общей теории государства и права // Актуальные проблемы теории социалистического государства и права. – М., 1974. – С. 29. 14. *Чистое учение о праве Г. Кельзена // Сборник переводов. – М.: ИНИОН АН СССР, 1987. – Вып. 1. – С. 51.* 15. *Загальна теорія держави і права: Підручник / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – С. 521-522.* 16. *Крисяк Ю.* Соціальний і правовий порядок як реалізація ідеї права // Право України. – 2004. – № 8. – С. 26. 17. *Филлипа И.А.* Социальный порядок как

условие социального прогресса // Практична філософія та правовий порядок: Зб. наук. статей. – Х.: Центр Освітніх Ініціатив, 2000. – С. 89.